

Český pomník

Dobrý voják Švejk

Objevení německého překladu knihy Jaroslava Haška „Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války“¹⁾ probudilo český smysl pro spravedlnost, aby korunovala svým uznáním dílo, které není jen zrcadlem českého člověka v jeho vývojovém tvaru před válkou a za války, ale nejznamenitějším pomníkem českého lidu a všech jeho snah. Ukázalo se, že to je dílo, které získalo za hranicemi slávu nejen samo sobě, ale dobylo sympatií i českému národu. Teprve z tohoto díla může a musí cizina zvědět, co to český národ jest, jaká je jeho podstata, celá bytost, jeho hodnostní pořadí a popřípadě i prvenství mezi národy.

V 8. sešitě IX. ročníku *Cesty* ve článku J. O. Novotného „Rehabilitace Jaroslava Haška“ jsou shrnuty nejdůležitější komentáře cizích kritiků, vesměs oplývající obdivem a uznáním, z něhož je vidět, že německý překlad této knihy přišel včas a vhod nejen Němcům, ale i jiným kulturním národům a že zemřelý český spisovatel přinesl slovo osvobozující i těmto národům. „Osudy dobrého vojáka Švejka“ jsou tedy českým apoštolským dílem pro celý svět. Atmosféra ve světě stala se příznivou tomu, aby se nyní toto dílo ujalo a šířilo po světě, aby sklízelo sympatie a slávu. Ale není to jen nahodilá proměnlivá atmosféra; zajisté jsou to kvality díla, které mu daly zazářit jako pokladu z hlubin.

Ignaz Wrobel prohlásil prý ve *Weltbühne*, že kdyby Hašek býval psal anglicky, byl by se stal světovou celebritou: „Ne pouze že by mu milióny automaticky rozuměly, nýbrž poněvadž milióny cití v týchž formách jako on. City Švejkovy jsou univerzálně komické.“

1) „Die Abenteuer des braven Soldaten Schwejk während des Weltkrieges“, díl I–IV, Praha, Adolf Synek 1926, překlad Grete Reiner.

Komika sama jest věc, která pracuje nejen bez příkras, ale proti příkrasám; strhává je a zdůrazňuje holou, střízlivou pravdu. Toto dílo je komikou téměř přeplněno, a proto je v něm tolik pravdy, že je to takřka holá pravda, poněvadž pro nic jiného už tu místa téměř nebylo. Jaroslav Hašek byl upřímný, ať už byl k upřímnosti strhován vývojem své práce, která mohla pramenit a bujet jen z nezlomné upřímnosti, či ať to bylo jeho vrozené založení. Proto jeho voják Švejk je historický dokument, který pozdější generace poučí více než celé police kulturněhistorických svazků. Voják Švejk — to je holá trest' i pravá a dokonale věrná podoba českého lidu.

Za její přednost se jaksi obecně považovala právě ta její univerzální komičnost. Nelze upříti, že nároky, jaké Jaroslav Hašek klade na bránice svých čtenářů, jsou značné. Snad každý musí zápasiti se smíchem při čtení této knihy. Vypravuje-li Hašek nějakou příhodu či mluví-li sám za sebe či nechá-li mluvit jinou osobu než Švejka, tu každý čeká na to, co řekne Švejk, a to ani ne tak na jeho vlastní úsudek o té věci jako na příklad z jeho zkušenosti. Mnohdy čtenář, když přijde k Švejkovým slovům: to bylo jako když — —, už se nemůže udržet a směje se už napřed tomu, co přijde, ač to ještě nečetl. Ale právě tato prudká fyziologická dráždivost Haškova humoru, která jeho dobrého vojáka Švejka učinila tak populárním, je do jisté a značné míry na závadu tomu, aby část čtenářů mohla pochopit i ten hlubší smysl či spíše ten hlavní a jediný smysl této knihy. Neboť tato kniha není jen dílem zábavným a humoristickým. Humor Haškův tryskal z jeho světového názoru, z jeho intelektu a z citových zkušeností; musil se k němu probojovat jako k vítězství a osvobození. A o tento boj a o toto osvobození se jedná. Čtenáři, kteří se unavili smíchem, pozbývají vnímavosti pro vážnou stránku věci.

Správné slovo razil Willy Haas pro Švejka: „Sancho Panza bez dona Quijota.“ A týž píše mimo jiné: „Snad

ještě nikdy nebylo s tak děsivou ostrostí vyjádřeno tajemství pojmu lid... To mohl namalovati jen Slovan... Musil jsem při této knize stále mysliti na postavu z Tolstého, na generála Kutuzova: těžkopádný, líný, opilý, tvrdokutý a hned zas žvatlavý, nahluchlý, s pomalým, stále váhavým poznáním, s duševními pochody, které se pro náš zrak vůbec ani z místa nehýbají, ale s veškerou nepřehlednou duševní silou ‚lidu‘ v tom svém obrovském, tlustém těle; a proto nakonec přirozený vítěz nad intelektuálně geniálním individuem Napoleonem, který je zatížen kletbou za to, že chtěl začít nový svět silou svého individua. Švejk je jakýsi humoristický protějšek Kutuzovův. I on se sráží se světem individuí, i o něm se zdá, že je stále přechozen (?) a poražen. Jeho celý život je šarvátka, při ústupu s nejkomičtějšími epizodami. Ale cítíte již: Švejk má silnější dech.“

Willy Haas výtečně vystihl nejen přirozenost, ale i duševní směr českého lidu, třebaš tuto charakteristiku vztahuje i na Slovanův. Nikoliv Don Quijote, ani Sancho Panza s Donem Quijotem, ale Sancho Panza sám, bez Dona Quijota jest pravým a přirozeným produktem české rasy. Don Quijote se nerodí z českého lidu; jeho zdravá sanchopanzovská přirozenost nemá v sobě podmínek pro podobné degenerativní typy, jako jich Slovanstvo nemělo pro nějakého svého Napoleona nebo Tamerlana. Jen Slované jsou tak praví a přirození a z těch zase jen Čechové mají svého dobrého vojáka Švejka.

A všimněme si dále v článku J. O. Novotného, co Švédové našli v této knize:

„...Ve vší své groteskní veselosti a svém poněkud hrubozrnném humoru je tento epos jímavou hymnou na českého vojáka pod rakouskými válečnými orly; tento tlustý a dobrácký Švejk není vlastně ničím jiným než českým bratrem neznámého vojína, který leží pod Vítěznou branou v Paříži. Pode všemi taškařinami slyšíme zřetelně tóny Hej Slované..., známé české národní

písně — ale ten, jenž ji zpívá, není jenom vlastencem, nýbrž i světoobčanem.“ A J. O. Novotný charakterizuje Švejka takto: „Švejk je opravdu nejdokonalejším výrazem a typem českého pasivního odporu proti válce a houževnatého zápasu na život a na smrt, který se rázem po vyhlášení války rozvinul mezi českým lidem a rakouskou vládou... Proti šťastlivcům, kterým se podařilo přeběhnouti k nepříteli, množil se v zázemí jednak počet ulejšáků, kteří před pochybnou ctí bojovati za císaře dávali přednost nejistému životu v nepřístupných lesích, formujícíe takzvané zelené kádry, jednak vzrůstal a šířil se typ, pro který marně bychom hledali přílehavějšího a výstižnějšího jména, než mu dal lid právě dle hrdiny Haškova eposu — Švejk. Neboť tento pražský prodavač či popravdě řečeno pražský zloděj psů Josef Švejk zosobňuje ve své směšné, přitloustlé postavě revmatického šibala všechno organizované ulejšáctví svého národa... Švejk jest úředně ověřený blb; ale je do té míry hloupý, že — paradoxně pověděno — stává se chytrým. ‚Osudy dobrého vojáka Švejka‘ jsou knihou specificky českou... Její českost vyvěrá z pratyypické českosti hlavní postavy, která byla vytvořena s jedinečným talentem a uměním z nejzákladnějších vlastností a složek malého českého člověka...“

Uvedené posudky mohou samy o sobě stačiti. Jsou důležitý jako kritérium pro stav lidstva u nás i za hranicemi. I v cizině se osvobodily tytéž proudy jako u nás a nastala potřeba jíti k těm zdrojům, kterými se napájí život u nás. Jako by válka byla rozhraním dvou věků; středověk se prodlužuje až do světové války a teprve světová válka ukončuje středověk a otvírá lidstvu věk nový, věk svobody a demokracie. Zanikají staleté říše a tradice, orientace lidstva se od základů mění, člověk se zbavuje jha i všech sugescí, odvrhne fikce a buduje nové konkrétní řády na holé a drsné skutečnosti. Nová doba nemá už místa pro výstřelky ducha, leda ve svém humoru. To, co stará doba považovala za svou chlou-

bu, stává se již jen komickou dekorací historických vzpomínek. Proti násilí jednotlivců se vzpříčila síla lidu, o kterou si i nejhouževnatější uchvatitel rozbije hlavu. Tato síla lidu se drží země, hmoty, smyslů a reality; nedá se již másti výmluvností a estétstvím.

To jest vážná stránka této knihy Haškovy. Ve chvílích, kdy čtenáři popřává oddech od smíchu, mluví vážně a didakticky do duše:

„Přípravy k usmrcování děly se vždy jménem božím či vůbec nějaké domnělé vyšší bytosti, kterou si lidstvo vymyslílo a stvořilo ve své obraznosti – Nic se nezměnilo od té doby, kdy loupežník Vojtěch, kterému přezdili svatý, účinkoval s mečem v jedné a křížem v druhé ruce při vraždění a vyhubení pobaltických Slovanů – Lidé šli v celé Evropě na jatka jako dobytek, kam je vedli vedle řezníků – císařů, králů a jiných potentátů a vojevůdců – kněží všech vyznání, žehnajíce jim a dávajíce jim falešně přísahat, že na zemi, ve vzduchu, na moři atd...“

Proti zastaralé sugesci hesla *dulce et decorum est pro patria mori*.²⁾

„...A jeden mrtvej, kterej ležel na dekungu, nohama dolů, kterýmu při vorrikungu šrapák utřhl půl hlavy, jako by ji seříz, ten se v tom posledním okamžiku tak podělal, že to z jeho kalhot teklo přes bagančata dolů do dekungů i s krví. A ta jeho půlka jeho lebky i s mozem ležela zrovna pod tím. Vo tom člověk ani neví, jak se mu to stane.“

Tím je obratně vysvětleno, jak lidé, kteří umírají v boji, sami jsou hodni toho, aby si do svých vlastních lebek nadělali; jest to soud nad válkou, vojenstvím a takzvanou vojenskou věrností až do smrti; řečeno poněkud drasticky, ale velmi názorně a působivě; pro dílo míru, pro sbratření národů a odzbrojení vykoná taková kniha více než všeka díla, poctěná dosud

2) Je sladké a čestné zemřít za vlast (Horatius).

Nobelovou cenou. Je tím poučnější ten fakt, že si tato kniha našla cestu do srdce Němců.

Kniha ta jest oslavou české houževnatosti a tvrdošijnosti v ulejšváci:

„...Potom na chodbě řekl k tomu naivnímu muži vrchní štábní lékař: Pane kolego, mohu vás ubezpečit, že je to všechno marné. Z těch lumpů by ani Radecký ani ten váš princ Eugen Savojský nevychovali vojáky. Mluvit k nim andělsky nebo ďábelsky, to je všechno jedno. Je to banda.“

Tato slova, která zní jako proroctví do budoucna, jsou vlastně čestným vysvědčením celému národu, který je hrdě uspokojen tímto verdiktem. Národ je v tomto smyslu hrdinou své důslednosti a s pýchou si na ní zakládá:

„Na vojně,“ odpověděl Švejk slavnostně a hrdě, „byl jsem pány vojenskými lékaři úředně uznán za notorického blba.“

A ústy tohoto reka Haškova románu se vlastně celý národ brání proti nebezpečí, že by mu snad toto privilegium mohlo býti odňato:

„Já, pánové,“ hájil se Švejk, „nejsem žádný simulant, já jsem opravdovej blbec.“

Starožitná pokora se tu stává rouchem spíše opatrnosti hadí než prostnosti holubičí, ale přece jen toto doznání, není-li zcela upřímné, jest tvrdošijně hrdé a trvale platné. Národ jím určuje své cesty a prezentuje se tímto titulem jako nosič míru a pokoje, jako tajný nepřítel všech nerovností a služebností, jako nejzralejší demokracie, která může sloužit za příklad celému světu.

Válka způsobila výbuch podkopů pod dynastiemi, stavy a řády. Vykonala své dílo i v rozvratu dřívější moci náboženské. I zde humor vytáhl proti staré víře. Okázalým trumfem jest tato věta z rozmluvy dobrého vojáka Švejka s opilým feldkurátorem:

„Pak se stal, pane feldkurát, velkej omyl,“ ozval se Švejk, „já jsem totiž bez vyznání. Já už mám takovou smůlu.“

V té pointě „já už mám takovou smůlu“ je nejen trumf, ale i triumf satiry.

A Hašek umí s vtípem nové sugesce osvětlovat staré sugesce komickým světlem:

„...A František Sáleský díval se tázavě s obrazu na Švejka. Z druhé strany, z jiného obrazu díval se na Švejka vyjeveně nějaký mučedník, který měl právě v zadnici zuby od pily, jíž ho nějakí neznámí římsí žoldnéři piloali. Na tváři mučedníka při tom nebylo znát žádného utrpení a též žádné radosti a mučednické záře. Tvářil se jen vyjeveně, jako by chtěl říct: Jakpak jsem vlastně k tomuhle přišel, copak to, pánové, se mnou děláte?...”

Nebo na jiném místě:

„Andílkové mají v zadnici vrtuli od aeroplánu, aby se tolik nenadřeli se svými křídly.“

Opilého feldkuráta Katze nechává mluvit k hosti:

„Řekni, že nevěříš v pána boha, a to ti jinak nenaleju.“

Je dosti opatrný, že v těchto věcech méně mluví sám a nechává jednati osoby, aby náboženství se karikovalo slovy a skutky svého zástupce a vykonavatele, feldkuráta Katze:

...Vida v ruce Švejkově lahvičku s ‚posvěceným‘ olejem, zachmuřil se: „Nejlepší uděláme, Švejk, když tím olejem mně a sobě namažete boty.“

„Zkusím s tím namazat taky zámek,“ dodal Švejk, „strašně vrže, když v noci jdete domů.“

Tak skončilo poslední pomazání, ke kterému nedošlo...

Haškův humor vítězí nade vším, s čím se setkává, zvláště jsou-li to vážné překážky. Ukazuje takřka parádně, jak zmizelo nebo rozplynulo se náboženství takřka samo od sebe; není mu třeba, aby se proti němu stavěl, aby je vyháněl; ono zmizelo, nikdo neví kam. Hašek nebyl jeho hlídačem, právě tak jako jím nebyl Švejk.

Konstatoval s humorem, že zmizelo a pan feldkurát sám nevěděl jak a kam.

Pravdu má J. O. Novotný, když praví, že „Osudy dobrého vojáka Švejka“ jsou knihou specificky českou, jež byla vytvořena s jedinečným talentem a uměním z nejzákladnějších vlastností a složek malého českého člověka. Vizme jednu takovou ukázkou:

„...Holky byly setsakra fešandy, takový lejtkatý a prdelatý, stehnatý a vokatý, a jak se na ně ti maďarští pacholci mačkali, bylo vidět, že ty holky mají plný, tvrdý prsa jako pŕlmíče a že jim to dělá moc dobře a že se vyznají v tlačenici...“

Přirozená pudová vnímavost pro reelní zážitky jest tu ve své specifické českosti podána s radostnou úplností. Ale bylo by třeba uvést ještě mnoho citátů z líčení prostředí tohoto malého českého člověka z pražské periferie, jichž je v knize nadbytek a která ukazují sympatie autorovy k těm drobným pasákům a zlodějům nejen proto, že jsou pronásledováni zákonem, ale pro vlastní půvab a specifické vlastnosti jejich řemesla. Miluje pasáky pro jejich pasáctví, zloděje pro jejich zlodějství a touto svou láskou takřka očišřuje a pozdvihuje tyto věci, smiřuje s nimi a vyrovnává je s jinými řemesly a živnostmi, jež dřívější řád společenský kladl výše.

A v tom je též nemalý význam a hodnota Jaroslava Haška.

Nelze mnoho dodati k tomu, jak zhodnotila cizina a v poslední době i česká kritika tuto Haškovu knihu. Je to dokument, který vyniká nejvzácnější reálností ze všech knih na světě. Je to ztělesnění národa a pomník národa. Ukazuje se jím, jaký národ byl a jakým bude. Je to osvobozující a osvoboditelské dílo, jehož účinky budou trvati ještě dlouho, a lze připustiti, že budou trvalé. Národ se bude v něm viděti jako v zrcadle, půjde kolem něho, bude se z něho učit a podle něho hodnotit vše, s čím se setkává, zvláště všecky povinnosti, zvláště ty ukládané či nakládané. Bude v něm viděti své

pravé, přirozené a příznivé niveau, svou oslavu a čest. Vychovatelská jeho cena je nedozírná.

Ve filmu „Pat a Patachon jako milionáři“ vidíme v posledním obraze kovový pomník, který vděčné město postavilo těmto dvěma komickým hrdinům. Haškova kniha o Švejkovi jest sama o sobě národním pomníkem, dosud však jen intelektuálním. Jest to pomník české intelektuality, české morálky, českých vlastností. Ale v této knize vidíme něco zvláštního. Dobrý voják Švejk jest nesmrtelný; přerůstá svého autora, Jaroslava Haška, jako syn někdy přerůstá otce. Pomník z bronzu by se měl postaviti dobrému vojáku Švejkovi. Byl by to pomník národu; jím by se dokončila oslava osvobození, pomník ten by zářil jako opravdový maják do budoucnosti. — Byl by zároveň sebeoslavou národa, oslavou toho, nač jest národ nejpyšnější a co mu nyní — jak jest patrno — začíná záviděti i cizina.